

OPSADA SPLITA 1657. GODINE PREMA DJELU NICOLINIJA

Pod mletačkom vlašću Split se prvi put suočio s turskom opasnošću u 16. stoljeću u kojem su Turci zauzeli 1537. Klis a naročito godine 1571. za ciparskog rata kad su u njihove ruke pale kule u Solinu i Kamenu tako da su se borbe vodile i u predgrađu Splita. Ciparski rat je završen 1573. godine i Split se našao u veoma teškoj situaciji jer je njegov teritorij izvan zidina bio ograničen na samih nekoliko kilometara. Zahvaljujući prijedlogu splitskog Židova Danijela Rodrige Split je postao krajem 16. st. izvozna luka Balkanskog poluotoka, glavno uporište mletačke trgovine s Turskom. Veliki udarac novoj splitskoj trgovini a time uopće i procvatu grada zadao je kandijski rat (1645—1669). Za toga rata između Venecije i Turske nakon početne defenzive mletačko oružje je postiglo u Dalmaciji nekoliko uspjeha među kojima je najveći osvajanje Klisa 1648. godine. Turci su pedesetih godina 17. st. poduzeli odlučne korake da ponovno osvoje Klis a ujedno zagospodare i Splitom, koji su Mlečani utvrdili izgradnjom tvrđave Gripe. Dana 5. lipnja 1657. otpočele su borbe za Split. Opsada Splita, odlučna obrana i borbe oko Splita trajale su do 22. lipnja iste godine.¹⁾

Jedan od izvora za događaje oko Splita 1657. je Giovanni Giorgio Nicolini čije je djelo »Spalato sostenuto contro l'ottomana potenza« izišlo u Veneciji 1665. godine, dakle još u toku kandijskog rata. Na prvim stranicama spomenutog djela, čiji se primjerak nalazi u biblioteci Arheološkog muzeja u Splitu, don Frane Bulić je svojom rukom napisao da se podaci o Nicoliniju mogu potražiti u »Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia«, Šime Ljubića koji je rječnik izišao u Beču 1856. godine te u Würzbachovom Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich, Wien 1869. Würzbach točno utvrđuje da Ljubić u svom rječniku za čitavo jedno stoljeće griješi u podacima za Nicolinia stavljajući ga u 18. st. pa ističe da njegovo neveliko djelo »Spalato sostenuto . . .« nije izišlo 1765. već 1665. godine. Jedan podatak Š. Ljubića može se prihvatiti i to da je Nicolini bio sa Hvara (Nicolini I. G. di Lesina).²⁾ Naime, čitavo ovo Nicolinijevo djelo je jedan panegirik Veneciji i pojedinim njenim predstavnicima generalu Antoniju Zenu, zatim hvarskom knezu i providuru Angiolu Orio koji je sa svojim

»venturierima« vojnicima koje je sakupio na otoku Hvaru, odigrao, iznosi Nicolini, odlučnu ulogu u spasavanju Splita.

Nakon naslova navodi se da je Venecija bila pokrovitelj obrane Splita uz posebno značajno sudjelovanje Angiola Orio, dok je sama knjiga posvećena slavnom Antoniju Zenu »nekoć u Palmi, na tri otoka i u Dalmaciji najistaknutijem generalu«. ³⁾ Ujedno dalje vidimo da je Nicolini pripadao vjerskom redu B. Pietra iz Pise ⁴⁾ i da mu je »Spalato sostenuto . . .« sedmo djelo.

Pišući »Spalato sostenuto . . .« Nicolini je nastojao istaći svoje književne vrijednosti i svoju bogatu erudiciju. On je u pravom smislu barokni pisac, stil mu je pun pjesničkih figura a kod svake epizode nalazimo brojne digresije vezane posebno uz antičku književnost. Kod prevođenja uzeta je u obzir samo historijska jezgra, ono čime je ovo djelo povijesni izvor.

O ovoj epizodi splitske povijesti govori i Andrija Kačić Miošić u svojoj »Pismi od grada Splita«. ⁵⁾ U 19. st. o njoj su pisali Pietro Franceschi ⁶⁾ i Milan Mirković ⁷⁾ a u najnovijoj historiografiji obradio ju je Grga Novak. ⁸⁾

Opis same opsade Nicolini počinje ovako:

»Onaj barbarski mjesec koji prijeti da u suzama pomrači sunce kršćanstva i koji od godine 1645. do ovog časa pakosnim djelovanjem neprestano pokušava potamniti najsajnije svjetlo a to je najljepša kraljica Jadrana, čiji sjaj luta nebom mletačke imperije u Dalmaciji, napokon je zasadio svoje rogove nad splitskim poljem već spomenutog mjeseca lipnja godine 1657. On je uzrokovao svojim nečovječnim neprijateljskim djelima u čitavom okružju toliko šteta koliko ih je mogla nanijeti nepravda njegovih pod-muklih likova. Napokon kad su ti nedužni krajevi ognjem uništeni i nečovječno opustošeni, Turci su podigli logor u dolini Rupotine od Klisa prema obali, koji položaj dominira nad solinskom ravnicom. Imali su uza se nešto manjih topova za svrhe u koje su se mogli upotrijebiti dok im ne stignu drugi veći, već zatraženi, koji su bili na putu.

Okruživši grad sa svim strana osim one s mora pobrinuše sa pritisnuti ga najsureovijom oskudicom u namjeri da postane žrtva pokolja, razaranja i gladi što ne može okajati ni prljavi skitski zmaj. Gradom je upravljao sjajni gospodin Lorenzo Tiepolo pod običnim naslovom kontea i kapetana a nad njim je bio u položaju izvanrednog providura sjajni i uzvišeni gospodin Giovanni Francesco Orio, brat sjajnog i uzvišenog Angiola. Kad su ovo područje silnom smjelošću preplavile snažne čete Turaka čiji broj se kretao oko 18.000 pod vodstvom Seida Paše iz Bosne ovaj je bio uvjeren da će iznenadni strah onamo unutra u grad utisnuti obilježjima svoje okrutnosti. Može se zaista reći da je u kratkom roku, kao da je vrijeme mjerilo minutama, zagospodario svim onim što je na otvorenim mjestima bilo zahvaćeno pohlepom njegovih misli a te je pothranjivala nesumnjiva nada da će potvrditi svoju privrženu podložnost tračkom vladaru ako mu donese kao ubijenu žrtvu ovaj ugledan grad. Da je njegov pad dopustila božja volja, to je moglo dovesti do bolnih posljedica za čitavu Dalmaciju.

Kad je paša ugledao zidine, utaborio je vojsku i da bi što bolje osigurao svoje napade zaposjeo je pješadijom i konjicom obližnje brežuljke. Također je ušao i u predgrađe tako da je tukao iz topova usplamtjelom drskošću

zidine koje je odredio za cilj svojih želja s nadom da će ih se bez teškoća domoći. Pri tome je neprestano upotrebljavao neke manje lumbarde da bi probio prolaz kroz obrambene položaje. Branitelji su oružjem u ruci pružali otpor. Brojčano slabiji nisu se mogli uporediti s neprijateljem i uz povoljnu sreću odbaciti ga kao što bi to bili učinili da im brojčana podređenost nije slabila otpor. Sa svim tim turski zapovjednik nije uživao u uspjehu kao što je to bio zamislio jer vjernost ovog naroda upravljena hrabrošću i mudrošću dvaju zapovjednika koji su ispoljavali savršenstvo vrlina djelujući kao jedan, neumorni u budnosti, nenadmašivi u odvažnosti, nedostižni u rukovođenju, mučila je drskost ovog barbarskog srca koje nije moglo koliko da se ne divi hrabrom otporu na koji je nailazilo toliko da žali gledajući kako se neočekivano oteže primanje vijenca o kojem je sanjalo.«

Kriznu situaciju u gradu iznosi pisac slijedećim riječima:

»Sa svim tim što su opkoljeni potaknuti vjernošću prema svojem zapovjedniku uporno iz dana u dan izlagali vlastite živote drskim napadima Turaka nisu se mogli u svakom pogledu više pouzdati kao ranije da će sa sigurnošću natjerati pašu da izgubi svaku nadu u uspjeh svoga pothvata. Naprotiv, u njemu je sve više jačala nada da će zauzeti i uništiti ovu radost miletačkog dijadema. Obaviješten od vojnika bjegunaca znao je da svaki opkoljeni vojnik ima nasuprot sebe preko pedeset furija i ti iscrpljeni vojnici moraju biti bez teškoća podjarmljeni.«

»Stigao je, međutim, sjajni i uzvišeni Camillo Gonzaga, general pješadije za Dalmaciju, koji je došao na sreću da spozna kako pomoći ovom gradu na koji kao da se svalila najteža nevolja. S nekoliko četa pješadije, koje je doveo iz Šibenika, ojačao je moral opkoljenih te ovi brojčano povećani ne prestajahu sa još većim žarom uznemiravati Turke te se neprijatelj pretrpjevši značajne gubitke i napustivši ravnicu povukao na obližnji brežuljak i ondje podigao i razvio brojne zastave. Budući da su odatle Turci nanosili velike štete gradskim utvrdama, trojica, koji su poput jednog Geriona⁹⁾ djelovali nenadmašivom srčanošću, odlučise se oduzeti im taj položaj i oslabiti im mogućnosti da iskazuju svoj bijes. Pošto su pak izabrani za borbu najvještiji musketiri i raspoređeni u dvije čete a uz pratnje jedne čete oklopnika koji su zadavali veliki strah turskoj drskosti, otpočeo je napad na neprijatelja koji je bio pun samopouzdanja. Napadači su dobili podršku u granatama koje su na krilima vatre letjere sa zidina i udarale po Turcima te su ostvarili svoju namjeru protjeravši nevjernike na drugi udaljeniji položaj¹⁰⁾ odakle su neprijatelji nastavili bez milosti nanositi veliku štetu gradu i njegovim stanovnicima.

Sreću povodom istjerivanja Turaka s ovoga brijega na kojem je podignuta po veoma mudroj zamisli presvijetlog i mnogopoštovanog gospodina Antonija Bernarda, generalnog providura za Dalmaciju, tvrđava dostojna kraljeva nazvana Gripe, pomutila je jedna rana kojom je slavno pogođen presvijetli gospodin Giov. Francesco Orio. Utvrđeno je naime da je on zaštićivao svoje suborce ne htijući druge obrane do vlastitog mača kojim je krčio putove u sukobima i omogućava svojim vojnicima da ga s uspjehom slijede.«

»Zapovjednici pak su s jedne strane sumnjali u postojanost puka u čije je duhove strah lako prodirao da bi bio spreman pod svaku cijenu pobrinuti se i za bijeg, s druge strane znali su da se prema stvarnom stanju

nije moguće dulje održati jer su srca malaksala a količine hrane i municije bile svedene na krajnju oskudicu. S obzirom na te činjenice tri vrhovna zapovjednika su mudro odlučila što bi trebalo predvidjeti i već su bile opremljene lađe da se prebace i spase s bogoljubnim milosrđem redovnice uz ostatke vojske. Zatim se predviđalo onesposobiti topove kako se neprijatelji ne bi mogli njima koristiti te napustiti grad da postane željeni plijen dostojan sažaljenja u rukama ovih nevjernika koji namjeravaju opljačkati i uništiti mletački posjed.«

»Među tolikim obavijestima koje su kolale s pozivima na upućivanje brze pomoći za spas Splita, a što je bilo od zajedničkog interesa za čitavu Republiku, jedan poziv je donesen ratnim brodom na Hvar. Tu je slavno između Astree i Palade¹¹⁾ vladao s prijatnim naklonostima uz dva dostojanstva koja su ga resila i to kao konte i providur gore već spomenuti sjajni i uzvišeni gospodin Angiolo Orio. Doveo je do toga da je tamo vladalo zaista zlatno doba te je bio obasut blagoslovima podložnog puka uz duboko poštovanje i srdačnu odanost sinova koji su ga smatrali svojim ocem pa čak i anđelom čuvarom. Devetog lipnja 1657. godine ova vijest je tužno odjeknula kako u uhu tako i u srcu preuzvišenosti. To se dogodilo u četiri sata ujutro. Ta spoznaja bi kod drugih možda uzrokovala pometnju pri donošenju odluke, naročito u tminama koje po svojoj prirodi obično dovode do zbrke u razmatranju. Međutim, veličini njegova uma, uvijek bistrog pri donošenju najboljih rješenja, dala je mogućnost da iskaže čvrstoću svojih najrazboritijih osjećaja i bez odgađanja, kojim se upropaštava izvršavanje hitnih i potrebnih mjera, krenuo je prema rtu svete Venerande i tu je zatražio druge opširnije potvrde o stanju Splita. Spoznao je da je grad pri kraju snaga i koje sve posljedice ga očekuju, posljedice koje donosi rat kad je u pitanju tvrđava bez dovoljno obrane napadnuta od brojčano mnogo jačeg neprijatelja, razjarenog zbog otpora i podivljalog iz nepromjenjive mržnje sa željom da svojom nedostojnom nogom stupi preko granica koje je slavno utisnula prejasna kraljica mora.

Taj ponovljeni izvještaj je bio dovoljan da dade poticaja patriotskom žaru ovog vanrednog viteza da zaključi koje sve pripreme treba poduzeti kako bi se pomoglo Splitu na diku Republike i za veličanje njenog vlastitog sjaja.«

»U kratkom roku od petka 9. lipnja ujutro do nedjelje 22 sata u hvarskoj luci se moglo vidjeti poredano 125 lađa od kojih je stvorena značajna ratna mornarica. Brzina i način na koji se sakupio tako veliki broj brodova izazvali su kod svakog divljenje. Istog dana u nedjelju pojavila se njegova preuzvišenost na čijem čelu se odražavalo pouzdanje u buduće radosnije dane.

Svaki trenutak bio je izgubljena radost ako nije bio posvećen tako vrijednim i značajnim djelima. Naš preuzvišeni Orio bdio je poput argonauta koji sve posmatra, o svemu vodi računa i sve predvidi. Čim je došao na trg, uočio je 600 ratobornih vojnika venturijera, spremnih da se pokoravaju njegovim zapovijedima. Te ljude koji bi zadali straha i flegrejskim gigantima¹²⁾ podijelio je na dvanaest četa i postavio isto toliko zapovjednika koji su preuzeli brigu o obuci, rukovođenju i ustrojstvu tako da je svaki

kapetan imao pod sobom 50 vojnika. Red je najljepša i najpotrebnija stvar za održavanje harmonije svijeta.

Ukrcaj svih vojnika bio je određen za slijedeći dan za ponedjeljak«.

»Kad je otpočeo ukrcaj, naišao je povoljnim stjecajem prilika brod pun ulja i druge roba koji je iz Livorna bio na putu za Dubrovnik. Uglavština ga naš gospodin koji je o svemu vodio brigu naredi mu da se i on uputi s ostalim brodovljem koje je bilo u njegovoj službi. Na taj način je iskoristio priliku da poveća svoju mornaricu i da snage kojima je raspolagao izgledaju veće negoli su doista bile, tako da, čim ih Turci vide, strah ih obuzme. Mornaricu su pratili brojni jedrenjaci brojem i veličinom dostojni pažnje da zabrinu drskog neprijatelja. Mudroj odluci strani brod se pokušao oduprijeti iznoseći da je pun robe velike vrijednosti i turskih trgovaca zbog kojih mora i želi nastaviti svoj put bez skretanja, smatrajući da nema nikakvih obaveza priznati vrhovnu vlast njegove preuzvišenosti, kojom bi bio prisiljen odustati od svoga puta. Ovi izgovori nisu prihvaćeni kao ni sloboda koju je on zahtijevao i bio je prisiljen pokoriti se onom autoritetu koji ga je mogao topovskim kuglama dovesti do pokajanja. I tako je okrenuo provu tamo gdje su mu drugi sakupljeni brodovi ukazali«.

»Iz hvarske luke su izišli pod najsretnijim okriljem neba, koje je vedrinom nagovještavalo radosne pokrete ove dobro pripremljene mornarice obilato opskrbljene i hranom i topovskom municijom. More ne manje naklonjeno od zraka cjelivalo je te brodove milujući im njedra kao da je iskazivalo osobito poštovanje takvom oružju kojim su putovali najvjerniji borci njegove kraljice. Dvanaest milja udaljen od Splita nalazi se rt Brača i pošto je ova moćna, pripremljena snaga došla do njega, njegova preuzvišenost javi da je blizu, poslavši jednim brigantinom presvijetlom i preuzvišenom generalu Gonzagi obilje hrane i municije za lumbarde i puške a ujedno javi se i drugim predstavnicima Venecije kako bi ih obavijestio o svom dolasku i toliko obradovao da se mogu osloboditi straha od pada u pandže onih podlih gavrana koji su živjeli u nadi da će se sigurno dokopati bijednog plijena. Naime u Splitu su znali da je obrana postajala sve slabija, pa iako se i dalje pružao otpor, njihovi temelji su sve teže odolijevali tako da je pad bio siguran i neizbježan.

Već bijahu napustili grad svi oni koji su mogli pretrpjeti samo štete a nisu bili ni od kakve koristi. Poslani su u mjesta gdje se nisu trebali bojati da postanu zbog smrti dostojni sažaljenja ili da padnu u suzama obliveno ropstvo. Slabost spola nesposobna za rat, neotpornost starosti, nježnost djece mogu katkada biti uzrokom da neprijatelj postigne svoj željeni cilj. Briga za djecu, sažaljenje prema očevima, naklonost prema ženama smetaju borcima u njihovim ratnim nastojanjima i odvođe ih da budu uz one uz koje je vezano njihovo srce. Zato su se starci, žene i djeca prepustili sudbini i otišli drugamo. To je bila najbolja odluka ovih mudrih kapetana da bi se uklonili svi uzroci po kojima dolazi do neprilika i propasti.«

Najzad, po Nicoliniju, stiže spas Splitu.

»Kad eto brigantin poslan od preuzvišenog Orija stiže u splitsku luku razvivši znakove radosti dragocjenom novošću da se na malo udaljenosti

nalazi moćna pomoć određena da posluži kao oslonac općeg spasa. Ovo pero ne može izraziti radost koja je naglo trgnula iz muke i žalosti osjećaje onih plemenitih zapovjednika kad su čuli da se nedaleko od njih nalazi anđeo osloboditelj koji plovi morem da stigne njima u pomoć. Blagoslovili su višnju volju što je gledajući očima samilosti bijednu tragediju, koja im je prijetila, odlučila da ih spasi. Odmah su uputili preuzvišenom Oriju jednu naoružanu lađu kako bi ga što efikasnije potakli žarkim i dirljivim molbama da se što prije pojavi u Splitu jer su inače gradu dani odbrojani. Zbilja će grad pasti ako mu svojom snažnom rukom ne pruži potporu da ojača i očuva svoju odanost žezlu venecijanskog imena.

Ova dobro opremljena mornarica plovila je napredujući do pred grad u nepravilnom rasporedu, u svečanoj raskoši da se moglo vjerovati kao da se uputila na svečanost kakvog kraljevskog stupanja na prijestolje. Jer simfonija svirala, truba i bubnjeva predskazivala je svečanu zabavu a ne tragične prizore ratnih sukoba. A da potvrdi ovaj radosni dolazak njegova preuzvišenost je naredila svim vojnicima da svaki od njih tri puta isprazni pušku, da pozdravi ne samo Split i njegove stanovnike već da im razarenom tutnjavom pokaže kako sav gori od želje da ih osokoli, plamti da ih ogrije i ojača. Zaista se može reći da je postao vatra koja će spaliti neprijatelja, žar koji će ga pretvoriti u pepeo i plamen koji će ga uništiti.

Vrlo slično kao polumrtav čovjek, koji čeka svoj posljednji dan, pa najednom neočekivanom pomoću bude vraćen u život, izgledali su i polumrtvi Splicići vidjevši da dolazi ova pomoć pružena baš kad su bili malakali pred pritiskom, može se reći, smrtno tegobe.

Turci čuvši pak ovu buku koja je veselo s mora odjekivala a zatim i po galami koju su izazivale lumbarde što su se po naređenju iz grada tri puta zrakom oglasile kao vatre ohrabrenja, odmah su zaista razumjeli uzrok ove nove stvarnosti i znatiželjnim očima s neizrecivom boli postali su zanosni promatrači ugledavši toliko jedrenjaka koji prekrivahu more, na svakom po jedno obilježje da obmane i prevari one koji gledahu kao da na svakom brodu postoji jedna četa, jer se toliko barjaka vijalo koliko je brodova klizilo onim plavim površinama.

Budući da nije bilo moguće na brzinu ujediniti toliko vojske da bi se brojem mogli usporediti s Turcima, bilo je krajnje nužno poslužiti se vještinom ne bi li ova mogla u nedostatku snage ukrotiti neprijateljski bijes. Tako se naš veoma mudri Onio, znajući da bi bilo uzaludno čekati da bi se sakupila veća pomoć, obratio oštrinom svoga uma lukavstvu tako da su Turci povjerovali kako se ova vojska koja stiže u pomoć sastoji od više tisuća ratnika. Iako ih strah nije obuzeo, žar njihovih misli se ohladio i optuživali su zlu sudbinu koja svog svojih hirova odgađa dostignuće njihova cilja. Ipak, od tog cilja nisu odustali. Njihovu sigurnost je krijepila opća nestašica koja je mučila opsjedane i broj kojim su se oni nadali da mogu zastrašiti svaki dobro utvrđeni grad. Čak su se smijali na račun pucnjave lumbarde nazivajući to labudim pjevom, bijednim preludijem jedne bliske smrti.

Mornarica je ušla u luku pozdravljena pljeskom i klicanjem te željama da se pobjedonosna vrati puna ratnog plijena, ukrašena trofejima koji će se postaviti na rodnoj grudi. Pri tome ulasku nije naišla ni na kakvu zapre-

ku jer, kako grad leži na moru, s te strane Turci nisu mogli pružiti nikakav otpor budući da su raspolagali samo kopnenom vojskom bez mornarice.«

»Odmah su postrojени vojnici A. Orija čiji broj je uvećan s onima iz grada, koji su im se mogli pridružiti i veoma brzo raspoređeni izišli prema neprijateljskom položaju da neprijatelja napadnu i slome njegovu objest.«

»Turci su bili nadmoćniji i po broju i po snazi a pogotovo bahati zbog ranijih uspjeha na osnovu kojih su već sebe vidjeli gospodarima grada kao što su to već bili u polju. Zato su naši vojnici postajali sve hrabriji u toj borbi ne bojeći se uopće žestine kojom se rat vodio. Borba se nastavila nekoliko sati a da žar ni s jedne ni s druge strane nije jenjavao i ukazivala se potpuna nadmoć naših nad Turcima koji su ležali tu i tamo probodeni, ubijeni, pali. Zato je njihov moral bio u opadanju dok je onaj kršćana rastao. Međutim, kad se smatralo da je pouka koju je onaj dan paša dobio dovoljna, naime da je vidio koju snagu predstavljaju mišice i prsi koje su mu se suprotstavile, dat je nalog za povlačenje koje je obavljeno u redu tako da ništa nije moglo poremetiti dobar plan zapovjednika i ovi su sretno uveli svoje vojnike među zidine. Izgubili su samo pet poginulih i jedanaest ranjenih. Mali gubici u bici gdje se borila turska podmuklost otrovana teškom brigom. Malo njih je malaksalo i bili su savladani i ubijeni od ogromnog mnoštva Turaka koji su pored svega ostavili na bojnom polju tri stotine poginulih drugova, najgorih sljedbenika otomanskih barjaka, a uz to su bili pogođeni velikim brojem ranjenih koji postadoše nesposobni za oružje.«

»Netom se na nebu pojavila zora zaogrnuta finom tkaninom poput jasnog purpurnog grimiza kao najava očekivanog dana, mogle su se opaziti obje vojske, i ona unutra i ona vani, pripremljene da do kraja srčano pruže sve od sebe. Jedna da iskupi dobar glas izgubljen u prošloj bici a druga da ponovnim podvizima uveća prve dokaze svoje vrijednosti. Ova iziživši iz gradskih vrata krenu pod mudrom skrbi nepobjedivih vitezova u susret Turcima.«

»Sukobiše se, uhvatiše se u koštac i uvijek isti naši s neizrecivim žarom oboriše i pobijediše Turke iskalivši na njih svoj gnjev koji je ostavljao gdje god je pao udarce, značajne a za one bijednike smrtonosne tragove. Dobro su osjetili težinu kratkih sablji nadahnutih rukama uz koje je bila pravda, zaštitnica stvari o kojoj se vodila bitka na bojnom polju, a to se sve više pretvaralo u crveno jezero u kojem su plivale duše toliko nepravdanih otimača koji su u crvenom moru prelazili s jedne na drugu obalu Aheronta.¹³⁾ Šest dana uzastopno bjesnjeli su bojevi, trubom su davani znakovi za sakupljanje a na polju ostajala su obilježja užasa, polju koje je postalo tužna pozornica na kojoj su tragični prizori pobuđivali samilost. Svaki put bi nedostojni barbari imali priliku diviti se snazi otpora kršćana. Vojnici Hvarani s malim gubicima vraćali su se veseli ostavljajući Turke uzdisati jer im je bilo očito da, iako predstavljaju veliko mnoštvo, pobijeđeni su i poniženi od malog broja za koji su se zavaravali da će se pretvoriti u pepeo od samih njihovih pogleda.«

»Potkraj tih dana koji su nesretnim Turcima postali mračni da im se i vedrina svjetlosti pretvarala u pogubnu noć zahvaljujući sudjelovanju hrabrih Hvarana čiji svaki udarac je pogađao kao da je udarac smrtno kose, stiže privučen nevoljama za koje je vjerovao da će dovesti u Splitu do širenja malodušnosti, preuzvišeni i prejasni gospodin Antonio Bernardo generalni providur Dalmacije sa svojom galijom i pet naoružanih brodova. Stigao je što je brže mogao pokoravajući se uputama prejasnog senata da bi živim nastojanjem svoga duha služio interesima države kao što je to uvijek radio vrijednom i upornom marljivošću. Međutim pružila mu se u prvom redu prilika da se divi blagodatima uspjeha i veseli prikladnom stjecaju okolnosti a to mu je dopuštalo da se odmara a ne trudi. Odobrio je brzu i hrabru akciju nepobjedivog Angiola Orija. Dolazak providura i te kako je koristio i donio obilje plodova mletačkim interesima a nanio težak udarac turskim petenzijama. Vidjeli su Turci da snaga naših sve više jača a njihovi izgleda da se okrone pobjedničkim lovor vijencem sve više slabe. Paša je psujući rigao otrov, prijetio se okrutnošću, pripremao nova razaranja, nove udarce.«

»Čast mu je nalagala da ustraje a sumnja ga je mučila da će izgubiti toliko ljudi ostane li uporan. Zahvatao ga je strah i oplakivao je svoju sudbinu da će ga Porta pogubiti.«

»Na kraju je prevagnuo u njega obzir prema svojim ljudima koji nisu predodređeni da ognose splitsko zemljište i tiho, noću, šest dana nakon dolaska preuzvišenog Orija, u najvećem miru i tišini napustio je položaj na kojem je bio.«

»Bilo je u gradu raznih mišljenja o neočekivanom prekidu redovitih neprijateljstava od strane Turaka. Nitko se nije usuđivao govoriti o bijegu. Turci dakako nisu doživjeli sveopći poraz iako su njihovi gubici bili uvijek znatni i ti su ih zaustavili da se ne maknu s mjesta. Zato se mislilo da su ovako iznenada odlučili odustati od snažnijih pokušaja da bi promislili kako bi došli do korisnijeg uspjeha u već poduzetom napadu. Dok su prevladavale te sumnje, stiže pismo koje je uputio preuzvišeni gospodin Agostino Lando providur Klisa a ta tvrđava je bila neosvojiva. Ona je zbog svog odanog žara prema domovini stekla glas i čuvala ga s ponosom, naime glas da ima u grudima mletačkog lava. Zbog hrabrog zalaganja u izvršavanju svojih zadataka ponosila se kliška tvrđava što izaziva zavist kod Turaka koji bi je željeli ponovo vratiti u rod Muhamedova krivovjerstva, ali su bili svjedoci ispraznosti tih želja koje je razbijao ovaj veoma hrabri vitez čija ruka je bila za Turke moćna Heraklova toljaga. Sama ista preuzvišenost je javljala da su Turci onuda nedavno prošli i da su na putu susreli očekivani top za koji je naredeno da se uputi prema Splitu kako bi iz ustiju iskaljivao svoj bijes. Međutim zato ih nije ponovo obuzela čežnja da okušaju sreću jer su bili preplašeni i pod dojmom onoga što su pretrpjeli i onoga što su predviđali da bi se na njih klonule moglo oboriti. Veselio se što se sretno završio ovaj opasni pohod istočnog mjeseca koji bi bio zaprijetio opasnim posljedicama da nije Angiolo, zaštitnik ove provincije, uočio izgled te opasnosti smatrajući je pogubnom jer su je pripremili ljudi puni okrutnosti koji su naše krajeve oblijevali suzama. Sigur-

ni da ova draga vijest ne može biti lažna, ponajviše zato što su prethodili argumenti za tiho povlačenje Turaka, svi su se prepustili velikom veselju. Vrata Splita su otvorena ne kao kod Rimljana ona Janusa¹⁴⁾ da slave rat već da proslave mir u slobodi. Krenulo se prema neprijateljskom taboru gdje su bili ostali tragovi sramotnog bijega. Tu su nađene velike količine dvopeka, ratnog plijena, oružja, kola za topništvo koje je bilo napušteno radi što nečujnijeg bijega. Nemalo su se svi začudili da se vojska, koja je bila blizu pobjede, koja je dovela grad da očajnički prihvati obranu koja se morala nadati u skladu s početkom i u pobjedonosni kraj, koja je brojčano bila u prednosti, povukla sa svog položaja tako kukavički. Ali čuđenje je djelomično nestalo kad se sa pet preslušanja izvršenih od pet raznih osoba doznalo da je paša pod utjecajem junačkog otpora na koji je naišao nakon sjajne pojave hvarskih vojnika i nakon dolaska preuzvišenog generalnog providura Bernarda vidio da nestaje svake nade u uspjeh te naredio odlazak.«

Odmah su vraćeni kućama starci, žene i djeca, koji su bili otpremljeni na otoke da izbjegnu turskoj okrutnosti. Izvršena je smotra Hvarana i utvrđeno je da od šest stotina vojnika manjkaju samo dvadeset i tri, koji će, ostavivši život u Splitu, živjeti na vječnom Kapitolu i primiti vijence vjere i nagradu da su se borili za nebo protiv neprijatelja neba. Ovaj gubitak pokazuje hrabrost Hvarana čiju smrt je platilo svojim životom više od tisuću Turaka.«¹⁵⁾

Ako analiziramo Nicolinija kao povijesnog pisca vidimo da je nekritičan i nepouzdan. On je u prvom redu književnik kojemu povijesna građa služi za isticanje svojih stilskih karakteristika, jedne bogate erudicije. Upoređujući njegovo djelo s djelom V. Solitra »Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji«, gdje je u poglavlju »Upadi Turaka pod Split« obrađena opsada Splita 1657. vidimo da su brojevi o snazi turske vojske pred Splitom pretjerani. Tako Nicolini iznosi da je Turaka bilo oko 18.000 dok ih, prema dokumentima na osnovu kojih je Solitro radio, prema izvještaju mlletačkih izvidnica, nije bilo više od 8.000.

Dalje, prema Solitru za čitavih 12 dana nije bilo značajnijih borbi. Borbe počinju 18. lipnja kad su već stigli Hvarani i tog dana- prema Solitru, tvrđavu Gripe napalo je 1200 turskih pješaka i 600 konjanika, a slijedeći dan 2000 pješaka i 400 konjanika.

21. lipnja okršaji su trajali od 10 do 18 sati. Tog dana je stigao u pomoć providur Bernardo i Turci su se navečer povukli.

Prema izvještaju splitskog izvanrednog providura generalnom providuru vidi se da su Hvarani u potpunosti izvršili svoj zadatak, ali ne i da su imali odlučnu ulogu u pobjedi nad Turcima.¹⁶⁾

Ipak ne može se potpuno negirati vrijednost Nicolinijeva djela jer je on kao suvremenik kandijskog rata mogao pratiti događaje i u Splitu i u Dalmaciji uopće i prema tome pružiti niz vrijednih podataka. Ti podaci su vjerodostojni koliko se podudaraju s ostalim izvorima toga razdoblja.

- 1) Grga Novak, Povijest Splita, II, str. 1093—1106, Split, 1961.
U bilješkama poglavlja »Split za kandijskog rata« navedeni su svi glavni izvori i historiografija.
- 2) Grga Novak, Hvar kroz stoljeća, str. 110, Zagreb, 1960.
»Kad je godine 1553. bio kao sindik za Dalmaciju Gianbattista Giustiniano, bilo je u hvarskoj komuni 38 vlasteoskih porodica«, među ovima je i porodica Nicolini (Nikolić).
- 3) Palma (danas Palmanova) je mletačka utvrda blizu Udina podignuta u 16. stoljeću s tlocrtom u obliku zvijezde.
Tri otoka su tadašnji mletački otoci na Jonskom moru: Krk, Kefalonija i Zante.
- 4) Naš slikar Federiko Benković naslikao je oko 1725. oltarsku palu za crkvu San Sebastiano u Veneciji na kojoj je prikazan Bl. Petar Gambacorti iz Pise.
- 5) V. Anatolij Kudrjavcev, Nadmetanje pjesme i povijesti, Slobodna Dalmacija, Split, 8. VII 1978.
- 6) Assedio di Spalato nel 1657, La Dalmazia br. 7 i 9, Zadar, 1845.
- 7) O zadnjoj opsadi Splita godine 1657, Narod, br. 10 i 11, Split, 1892.
- 8) Grga Novak, o. c.
- 9) Po grčkom mitu Gerion je bio div s tri tijela i šest krila. Ubio ga je Heraklo.
- 10) Po svoj prilici na Sućidar.
- 11) Astrea (grč. »Zvezdana djevica«) je nadimak božice pravde Dike, koja je napustila Zemlju prema Aratu u mjedeno a prema Ovidiju u željezno doba i sjaji kao zvijezde Djevica u zoodijaku. Palada je nadimak Atene koja baca munje kao i otac Zeus. Pored toga što je ratnička božica ona je personificirana mudrost i razboritost.
- 12) Prema mitu Zeus je munjom pobijao gigante sa Flegrejskih polja u Trakiji jer su se bili pobunili protiv bogova.
- 13) U mitologiji Aheront je glavna rijeka podzemnog svijeta.
- 14) Janus (Ianus), božanstvo italskih naroda, čuvar vrata odnosno ulaska i izlaska. Prikazivan je s dva lica (bifrons) koja su gledala na suprotne strane. Na njegovom malom hramu u Rimu, kod Foruma, u ratu vrata su bila otvorena a u miru zatvorena. Mjesec njemu posvećen Januarius postao je prvi mjesec u godini. Uz štovanje Janusa vezan je rimski brežuljak Janiculum (danas Gianicolo).
- 15) O Splitu nakon 1657. god. vidi Duško Kečkemet: Split u putopisu Evlije Čelebije, Mogućnosti, 5, str. 584—589, Split, 1978.
- 16) »Mio fratello Antolo comite e provveditore di Liesena ritorna alla vostra presenza colle genti che aveva condotte e che hanno ben supplito alla loro incombenza.«